

ce dine davet edilmesini, benimsemedikleri takdirde kendileriyle savaşılmaması gerektiğini söylemiştir. 2. Ma'bediyye. Ma'bed b. Abdurrahman'a mensup olan bu grup kölelerden zekât alınması konusunda Seâlibe'ye muhalefet etmiş, ayrıca takkiye yönteminin uygulanması halinde sadaka paylarının tek bir pay haline getirilmesinin câiz olduğunu belirtmiştir. 3. Mükremiyye. Mükrem b. Abdullah el-İclî'nin mensuplarıdır. Mükrem namazı terkedenin kâfir olduğunu, ancak bu sonucun namazı terkten dolayı değil Allah'ı bilmeme sebebiyle ortaya çıkacağını ileri sürmüştür. Allah'ın birliğini, gizli ve açık her şeyi bildiğini idrak eden kimsenin bundan gaflet edip lâubali davranmadıkça günah işlemeyeceğini söyleyen Mükrem her türlü kebîreyi bu hükmün içinde düşünmüştür. Mükremiyye ayrıca Allah'ın, kullarına yönelik rızâ veya buğzunun ölüm anındaki iman-küfür hallerine bağlı olduğunu kabul etmiştir (bk. MUVÂFÂT). 4. Rüseydiyye. Rüseyd et-Tûsî'ye mensup olan bu zümre Uşriyye diye de anılır. Bunlar nehirler, kuyular ve kanallarla sulanan arazi için oşrûn yarısının, tabii olarak sulanan araziye ise tamamının verilmesi gerektiği şeklindeki düşünceleri dolayısıyla ana fırkadan ayrılmıştır. 5. Şeybâniyye. Horasanlı Ebû Müslim'in Nasr b. Seyyâr'a karşı isyan etmesine yardımcı olan Şeybân b. Seleme'nin mensuplarıdır. Bu yardımı yüzünden çevresinde bulunan Hâricîler, Şeybân'la ilişkilerini kesmişlerdir. Ayrıca Allah'ı yaratıklara benzetme anlayışından dolayı Ehl-i sünnet'le birlikte Seâlibe'nin diğer gruplarından da tefkir edilmiştir. Başta Atiyye el-Cürcânî olmak üzere bazıları Şeybân'ın ölmeden önce tövbe ettiğini belirtmişse de, Seâlibe'den Ziyâd b. Abdurrahman'a tâbi olan ve Ziyâdiyye diye anılan grup onun kendisi gibi düşünen insanları öldürüp mallarına el koyduğunu, bu gibilerin tövbesinin aldığı malları geri verip kısas icra edilmedikçe makbul olmayacağını ileri sürmüştür. 6. Bid'iyye. Yahyâ b. Asdem (Asrem) isimli kişiye mensup olan bu grup kendileri gibi inananların mutlaka cennete gireceğini, iman konusunda, "İnşallah müminim" denilmemesi gerektiğini, aksi takdirde kişinin inancında şüphe bulunacağını söylemiştir. 7. Ma'lûmiyye ve Meçhûliyye. Abdülkâhîr el-Bağdâdî'nin Acârîde içinde zikrettiği bu grup (*el-Fark*, s. 97) Şehristânî tarafından Seâlibe fırkaları arasında anlatılmıştır. Ma'lûmiyye, Allah'ı bütün isim ve sıfatlarıyla bilmeyen kimsenin bunları bilip mümin oluncaya kadar cahil olduğunu, Meçhûliyye ise Allah'ın bazı isim

ve sıfatlarını bilen kimsenin O'nu bilmiş sayılacağını ileri sürmüştür. Ma'lûmiyye kulun iradî fiillerinin sadece kendi eseri olduğunu söylerken Meçhûliyye bu tür fiilleri Allah'ın yarattığını kabul etmiştir (*el-Milel*, I, 131-134).

BİBLİYOGRAFYA :

Eş'arî, *Ma'kalât* (Ritter), s. 97-100, 116, 120; Ebû'l-Hüseyn el-Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red* (nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Bağdad-Beyrut 1388/1968, s. 178-179; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdülhamîd), s. 97, 100-103; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umeyre), V, 55, 56; İsferyânî, *et-Tebşîr* (Hüt), s. 57-58; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 131-134; Fahrreddin er-Râzî, *İ'tikâdât* (Neşşâr), s. 49-51; Hüseyin Atvân, *ed-Da'vetü'l-Abbâsiyye: Târîh ve tetavvür*, Beyrut, ts. (Dârü'l-cil), s. 294-297; Mustafa Öz, "Acârîde", *DİA*, I, 318-319.

MUSTAFA ÖZ

SEÂLİBÎ, Abdülazîz b. İbrâhim

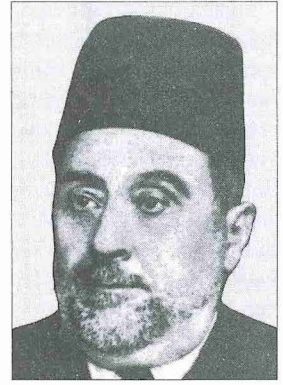
(عبد العزيز بن إبراهيم الثعالبي)

Abdülazîz b. İbrâhîm
b. Abdîrahmân es-Seâlibî
(1876-1944)

Tunuslu âlim, fikir ve siyaset adamı.

Fransız sömürge yönetiminin baskıları yüzünden Tunus'a göç etmiş Cezayirli bir ailenin çocuğu olarak Tunus şehrinde doğdu. Yirmi yaşında iken Zeytûne Medresesi'ni bitirdi. Seâlibî takma adıyla, büyük ilgi duyduğu siyasî konularda ve özellikle bölgedeki Fransız varlığına karşı Tunus'un bağımsızlığı fikrini savunan yazılar yazıp Mısır gazetelerinde yayımlamaya ve Aralık 1895'ten itibaren *Sebîlürreşâd* isimli kendi haftalık gazetesini çıkarmaya başladı. Siyasî, dinî, millî, ahlâkî konulara ağırlık veren ve toplumsal ıslahatı savunan gazetesinin bir süre sonra Fransız sömürge yönetimi tarafından kapatılması üzerine Tunus'tan ayrıldı. Ağustos 1896'da Trablus'a, iki ay kadar sonra Bingazi'ye ve ardından İstanbul'a gitti; II. Abdülhamid'in şeyhi Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî ile tanıştı. Kasım 1897'de Kahire'ye geçti. M. Reşîd Rızâ, Muhammed Kürd Ali, Abdurrahman b. Ahmed el-Kevâkibî ve Muhammed Abdüh gibi yenilikçi fikir adamlarıyla görüştü. Bu arada *el-Mevsû'ât* adlı dergide yazılar yazdı; Ezher Üniversitesi'nde felsefe, tefsir ve hadis derslerine katıldı. Ardından Suriye, Filistin, Irak, İtalya, Danimarka ve Yunanistan'ı içine alan bir gezi yaptı. İki yıl kadar Cezayir ve Fas'ta kaldı, 1904'te Tunus'a döndü.

Tunus'ta milliyetçi ve yenilikçi görüşlerinden dolayı özellikle muhafazakâr ulemanın tepkisini çeken Seâlibî zındıklık itha-

Abdülazîz
b. İbrâhîm
es-Seâlibî

miyla mahkemeye çıkarıldı ve iki ay hapse mahkûm edildi. Daha sonra muarızlarına cevap vermek amacıyla İslâm'ın adalet, hürriyet ve hoşgörü dini olduğunu savunan bir kitap yazdı ve Fransızca'ya tercüme ettirerek *L'esprit liberal du Coran* adıyla yayımladı. 1907 başlarında, Tunus'un bağımsızlığını savunan Tûnusü'l-fetât hareketine katıldı. 1909'da haftalık *Le tunisien* gazetesinin Arapça edisyonu *et-Tûnisî'nin*, 1911'de onun yanında *el-İttihâdü'l-İslâmî* adlı gazetesinin editörlüğünü üstlendi. Ancak aynı yıl içerisinde her iki gazetesinin yayımı durduruldu. Ertesi yıl Tûnusü'l-fetât hareketinin kurucu başkanı Ali Bâş Hanbe ile birlikte Fransız yönetimi tarafından sürgüne gönderildi. Kısa bir süre sonra sürgün cezası kaldırıldıysa da önce Paris'e, ardından İstanbul'a giden iki arkadaştan Ali Bâş Hanbe İstanbul'da kaldı, Seâlibî ise Yemen, Hindistan ve Malezya'ya dolaştı ve 1914'te ülkesine döndü.

1918'de Ali Bâş Hanbe'nin ölümü üzerine hareketin en önemli ismi haline gelen Seâlibî, I. Dünya Savaşı'nın ardından Tunus'un bağımsızlığı için Fransız hükûmeti ve parlamentosu nezdinde görüşmeler yapmak için Paris'e gitti. Bu arada bazı Fransız gazetelerinde yazılar yazıp demeciler vermek suretiyle kamuoyu oluşturmaya çalıştı. Ayrıca Tunus halkının sömürge yönetimi yüzünden karşı karşıya kaldığı problemleri eleştirel bir dille açıkladığı, halkın ve yerel yönetimin beklentilerini dile getirdiği bir kitap yazdı ve yine Fransızca'ya çevirterek *la Tunisie martyre* adıyla yayımladı. 15 Ocak 1920'de Tunus'un ilk düzenli siyasî partisi olan el-Hizbül-hurri'd-düstûrî et-Tûnisî (kısaca ed-Düstûr) kuruldu ve başkanlığına Seâlibî getirildi. Fakat Seâlibî, Fransa'da ve Tunus'ta büyük yankılar uyandıran bu kitabı toplattırılarak askerî cezaevine konuldu ve ancak dokuz ay sonra serbest bırakıldı (1 Mayıs 1921).

Seâlibî başkanlığındaki ed-Düstûr toplu-
lunun bütün kesimlerinin desteğini ka-
zandı. Ancak Fransız yönetiminin baskı-
rını iyice arttırması yüzünden Seâlibî ülke-
yi terketmek zorunda kaldı (1923). İtalya,
Yunanistan, Türkiye, Mısır, Yemen, Hicaz,
Katar, Bahreyn ve Küveyt'i dolaştıktan
sonra 1925'te Irak Kralı I. Faysal'ın dave-
tiyle Bağdat'a gitti; 1930 yılına kadar Âl-i
Beyt Üniversitesi'nde İslâm felsefesi ve İslâm
hukuk felsefesi dersleri verdi. Ardın-
dan Kahire'de yedi yıl Iraklı öğrencilerle
ilgilendi. 7-17 Aralık 1931'de Kudüs'te ya-
pılan İslâm Kongresi'nde önemli görevler
üstlendi; Yemen, Hindistan, Burma, Fili-
pinler, Malezya ve Singapur'a giderek ilgi-
li kesimlerle görüştü. Fransızlar'ın izniyle
1937'de Tunus'a dönen Seâlibî büyük ka-
labalıklar tarafından karşılandı. Yokluğun-
da ikiye ayrılmış olan partisini birleştir-
meye çalıştıysa da başaramadı. Sağlığı-
nın gittikçe bozulması üzerine siyasetten
uzaklaşarak günlerini kitap telifi yanında
gazetelere yazılar yazmakla ve evinde ders
vermekle geçirdi. 1 Ekim 1944'te vefat et-
ti.

Eserleri. 1. *L'espirit liberal du Coran*
(Paris 1905). Hammâdî es-Sâhilî tarafın-
dan *Rûhu't-taharrur fi'l-Kur'an* adıyla
Arapça'ya çevrilmiş ve Fransızca'sıyla bir-
likte yayımlanmıştır (Beyrut 1985). **2. *la***
Tunisie martyre (Paris 1920). Bu eseri de
Hammâdî es-Sâhilî Arapça'ya çevirerek
Tûnus eş-şehîde adıyla neşretmiştir (Bey-
rut 1984, 1988). **3. *Mu'cizü Muhammed***
Resûlillâh (I-II, Tunus 1357; Beyrut 1404/
1984, 1406/1986). Müellifin *er-Risâletü'l-*
Muhammediyye min nüzûlî'l-vaḥy ilâ
vefâtihî adlı eseri de (nşr. Sâlih el-Hirefî,
Beyrut 1418/1997) bazı ilâveler dışında aynı
muhtevaya sahiptir. **4. *Mes'eletü'l-men-***
bûzîn fi'l-Hind (Beyrut 1984). **5. *Muḥâ-***
darât fi't-târîhi'l-meẓâhib ve'l-edyân
(nşr. Hammâdî es-Sâhilî, Beyrut 1985). Se-
âlibî'nin Âl-i Beyt Üniversitesi'nde verdiği
bazı derslerin notlarıyla konferans metin-
lerini ihtiva etmektedir. **6. *Maḳâlât fi't-***
târîhi'l-kadîm (nşr. Celûl el-Cerîbî, Bey-
rut 1986). **7. *Târîhu şimâli İfrîkiyâ mi-***
ne'l-fethi'l-İslâmî ilâ nihâyeti'd-dev-
leti'l-Ağlebiyye (nşr. Ahmed b. Mîlâd –
Muhammed İdrîs, Beyrut 1407/1987). **8.**
Hâlfıyyâtü'l-mü'temeri'l-İslâmî bi'l-
Ḳuds (nşr. Hammâdî es-Sâhilî, Beyrut
1988). 7-17 Aralık 1931 tarihleri arasında
Kudüs'te yapılan İslâm Kongresi hakkında-
dır. **9. *Suḳûtu'd-devleti'l-Ümeviyye ve***
ḳıyâmü'd-devleti'l-Abbâsiyye (132 h./
750 m.) (nşr. Hammâdî es-Sâhilî, Beyrut
1995). **10. *er-Rihletü'l-Yemeniyye*** (nşr.

Hammâdî es-Sâhilî, Beyrut 1997). **11. *Mu-***
ḥâdarât fi't-tefkîri'l-İslâmî ve'l-felsefe
(nşr. Hammâdî es-Sâhilî, Beyrut 1999).
Seâlibî'nin Âl-i Beyt Üniversitesi'nde ver-
diği derslerin notlarıyla konferanslarının
metinlerinden oluşmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdallah Laroui, *The History of the Maghrib*
(trc. R. Manheim), Princeton 1977, s. 359-360,
363-365; A. H. Green, *The Tunisian Ulama 1873-*
1915, Leiden 1978, s. 176, 185-187, 208, 216;
Mahfûz, *Terâcimü'l-mu'ellifîn*, I, 281-291; Enver
el-Cündî, *'Abdül'azîz eş-Seâlibî: Râ'idü'l-ḥur-*
riyye ve'n-neḥdati'l-İslâmiyye, Beyrut 1404/
1984; K. J. Perkins, *Tunisia: Crossroads of the*
Islamic and European Worlds, Boulder 1986, s.
97-98, 100, 107, 110; a.mlf., *Historical Dicti-*
onary of Tunisia, Metuchen 1989, s. 127, 133-
134; Tâhir Abdullah, *el-Hareketü'l-vaḥaniyyetü't-*
Tûnistıyye: Rû'ye şa'bıyye kavmiyye cedîde
1830-1956, Süse, ts. (Dârü'l-maârif), s. 54-59,
64-65; Muhammed eş-Şa'bûnî, *'Abdül'azîz eş-*
Seâlibî fi'ş-şî'rî'l-Arabî, Tunus 1991; Ahmed b.
Mîlâd – M. Mes'ûd İdrîs, *eş-Şeyḥ 'Abdül'azîz eş-*
Seâlibî ve'l-ḥareketü'l-vaḥaniyye 1892-1940,
Tunus 1991; Sâlih el-Hirafî, *'Abdül'azîz eş-Seâ-*
libî min 'âşârihî ve aḥbârihî fi'l-meşriḳ ve'l-
mağrib, Beyrut 1995; Muhammed el-Fâzıl İbn
Âşûr, *A'lâmü'l-fıkr ve erkânü'n-neḥda bi'l-Mağ-*
ribi'l-Arabî, Tunus 2000, s. 199-209; Ahmed
Hâlid, *ez-Za'im eş-Şeyḥ 'Abdül'azîz eş-Seâlibî*
ve eşḳâliyyetü fikrihî's-siyâsî, Tunus 2001; Ham-
mâdî es-Sâhilî, "eş-Şeyḥ 'Abdül'azîz eş-Seâlibî",
DMT, I, 21-29; a.mlf. – Munsıf eş-Şenûfî, "eş-
Seâlibî, eş-Şeyḥ 'Abdül'azîz b. İbrâhîm", Mu.ACI,
IV, 811-817; Moncef Chenoufi, "al-Tha'libî, 'Abd
al-'Azîz", EI² (İng.), X, 424-425.

NECÂT EL-MERİNÎ

SEÂLİBÎ, Ebû Mansûr

(أبو منصور الثعالبي)

Ebû Mansûr Abdülmelik
b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlibî
(ö. 429/1038)

Arap dili ve edebiyatı âlimi, şair.

350 (961) yılında Nişâbur'da doğdu. Ken-
disi veya dedesi tilki derisinden kürk diki-
mi ve ticaretiyle meşgul olduğundan "Seâ-
libî" yahut "Ferrâ" nisbesiyle tanınmıştır.
Fars veya Arap asıllıdır. Dedesinin künye ve
nisbesini Ebû Ali es-Seâlibî (es-Sa'lebi) diye
kaydeder (*Âdâbü'l-mülûk*, vr. 9^b). Gençli-
ğinde Ebû Bekir el-Hârizmî'den edebiyat,
diğer bir hocadan da şiir ve Arapça öğren-
di. Hayatının ilk döneminde kürkçülüğün
yanı sıra Nişâbur eşrafından olan ailelerin
çocuklarına öğretmenlik yaptı. Gördüğü
himaye ve maddî destek sayesinde dil ve
edebiyat alanında kendini yetiştirme im-
kânı buldu. Saraylarda karşılaştığı tanın-
mış âlim, edip ve şairlerin bilgi ve birikim-
lerinden faydalandı. Bu arada eserlerini

ithaf ettiği devlet adamlarından gelen ih-
sanlarla geçimini sağladı. Özellikle *Fıḫhü'l-*
luğa adlı eserin yazılmasını teşvik eden
edip, kâtip ve şair Ebû'l-Fazl Ubeydullah
b. Ahmed el-Mîkâlî'den büyük himaye ve
destek gördü. Doğduğu şehirdeki askerî
kargaşalar yüzünden 382 (992) yılında Bu-
hara'ya gittiysse de burada umduğu des-
teği bulamayınca Nişâbur'a döndü. Orada
Bedüzzaman el-Hemedânî ile karşılaştı.
Ziyârî Emîri Kâbûs b. Veşmgîr'in daveti
üzerine Cürcân'a, ardından tekrar Nişâ-
bur'a, burada baş gösteren kuraklık üze-
rine (400/1010) İsfereyîn'e, iki yıl sonra da
Cürcân'a gitti.

Seâlibî, Cürcân'da Ebû Saîd Muham-
med'in sarayında *Yetimetü'd-dehr*'i ta-
mamladı ve eserini ilk defa ona okudu. Ar-
dından Me'mûniler'den II. Me'mûn'un da-
vetiyle gittiği Gurgenç'te kaleme aldığı ba-
zı eserlerini ona ithaf etti. Gurgenç'te Hâ-
rizmşah saraylarında rahat bir hayat süren
Seâlibî, İbn Sînâ ve Bîrûnî gibi ilim adam-
larıyla görüştü, emîrlerin zengin kütüphane-
lerinden faydalanarak verimli çalışma-
lar gerçekleştirdi. Bir ara Gazne'ye geç-
rek Sultan Mahmud'un sarayında Firdev-
sî ve Gurgenç'ten davet edilen Bîrûnî ile
görüştü. Gazne'de kaldığı yaklaşık beş yıl
içinde diğer bazı eserlerini telif etti ve bir-
kaçını Gazneli Mahmud'un kardeşi Horasan
Valisi Ebû'l-Muzaffer Nasr b. Sebük Te-
gin'e ithaf etti. *Berdü'l-ekbâd fi'l-a'dâd*
adlı eserini, Sultan Mesud vasiyetiyle Nişâ-
bur mülkî idaresine ikinci defa getirilen
(421/1030) hâmisî Ebû'l-Fazl el-Mîkâlî'nin
vatanına dönüşünü kutlamak üzere yazdı
ve ona sundu. Seâlibî, son birkaç eserini
424-429 (1033-1038) yılları arasında bu-
lunduğu Nişâbur'da kaleme aldı. Vefatı
için kaydedilen 429 (1038) yılı yakın tale-
besi Ali b. Hasan el-Bâharzî'nin verdiği ta-
rih olması dolayısıyla en doğru rivayet ka-
bul edilmiştir.

Farsça bilmekle beraber eserlerini Arap-
ça yazan Seâlibî külfetten uzak fasih ve be-
liğ bir üslûba sahipti. Yazılarında kelime-
leri dikkatle seçtiği, sağlam ve isabetli hü-
kûmleri edebî bir zevk içinde dile getirdiği
görülmür. Beyân ilmini *el-Ferâ'id ve'l-ḳa-*
lâ'id adlı risâlesinde meâniden ayrı bir di-
siplin olarak ilk defa onun ele aldığı belirti-
lir (*Dîa*, VI, 23). Siyâsetnâme tarzında ka-
leme aldığı eserlerinde olayların tarihî ve
felsefî boyutlarıyla uğraşmadan rivayet
üslûbunu kullanmıştır. Eserlerinde yaptı-
ğı iktibaslar, konuyla ilgili olarak ilk elden
topladığı malzeme ve örnekler devrinin dil,
edebiyat ve tarihi hakkında yegâne kay-
nak niteliğindedir. Seâlibî henüz hayatta